

Wyzwania kryzysowe na tle ewolucji kapitalizmu z uwzględnieniem uwarunkowań środowiskowych

Grzegorz Spsychalski
Politechnika Koszalińska

1. Wstęp

Trwający od pięciu lat światowy kryzys gospodarczy postawił szereg pytań przed ekonomistami i wywołał dyskusję o fundamentach teorii gospodarowania. Podstawowym dylematem badawczym jest pytanie o źródła głębokich procesów kryzysowych w warunkach nowoczesnych modeli ekonomicznych i wysokiego poziomu rozwoju cywilizacyjnego. Dlaczego w gospodarce zglobalizowanej, funkcjonującej w epoce postindustrialnej, silnie kontrolowanej przez instytucje państwowe pojawiła się nagle recesja i symptomy cyklu koniunkturalnego z XIX wieku? Czy współczesna myśl ekonomiczna oparta na racjonalnym zmatematyzowanym paradygmacie stałego wzrostu gospodarczego pomija kluczowe uwarunkowania systemów gospodarczych? Co wobec tego należałoby zmienić w założeniach teorii ekonomii a pośrednio w wytycznych polityki gospodarczej, aby przywrócić sprawność mechanizmom rynkowym i instytucjom państwa?

W tym opracowaniu, korzystając z doświadczeń badawczych i wykorzystując dedukcyjną formułę postępowania naukowego, spróbuje odpowiedzieć na powyższe pytania i wskazać drogi działania polityki ekonomicznej. Zakładam przy tym, że najbardziej efektywnym systemem organizacji produkcji jest kapitalizm, czyli taki układ relacji politycznych i społecznych, gdzie zasoby czynników produkcji należą do indywidualnych właścicieli, a rynek jest głównym regulatorem zachowań producentów i konsumentów. Ludzie i instytucje funkcjonują w warunkach demokracji i poszanowania prawa własności i wolność ekonomicznej. Państwo

prowodzi politykę oddziaływania na system gospodarczy w celu rozwoju systemu prawnego, infrastruktury i korygowania nieprawidłowości działania rynku.

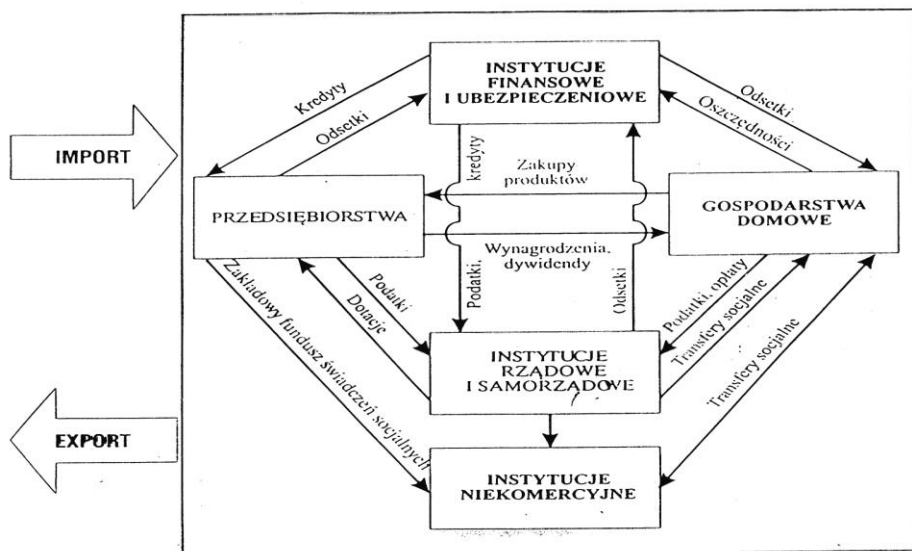
2. Źródła kryzysu

System gospodarczy jest wewnątrznie uporządkowanym zbiorem rozwiązań instytucjonalnych i regulacyjnych, który pozwala na względnie sformalizowane relacje między gospodarstwami domowymi jako właścicielami czynników produkcji a przedsiębiorstwami wykonywującymi funkcje produkcyjno-dystrybucyjne. Państwo jako trzeci uczestnik procesów gospodarowania z jednej strony reguluje stosunki rynkowe, a z drugiej strony wchodzi aktywnie w powiązania sektora prywatnego. Pobiera bowiem podatki ograniczając dochody podmiotom komercyjnym i zamawia znaczną część dochodu społecznego utrzymując sferę publiczną. We współczesnej gospodarce niezwykle istotną rolę pełni także sektor finansowo-ubezpieczeniowy wspomagający zarówno państwo jak i gospodarstwa domowe oraz producentów w gospodarowaniu pieniądzem – szczególnym rodzajem towaru i kapitału.

To właśnie instytucje finansowe w latach 70-tych ubiegłego stulecia – po likwidacji parytetu złota w polityce monetarnej stały się kluczowym elementem nakręcania koniunktury i przyspieszania zjawisk globalizacyjnych, w tym głównie transferów kapitałowych. Tradycyjnie banki powołane do roli pośrednictwa finansowego przejęły szereg aktywności inwestycyjnych i pochodnych, kreując liczne instrumenty rynku finansowego (rys. 1).

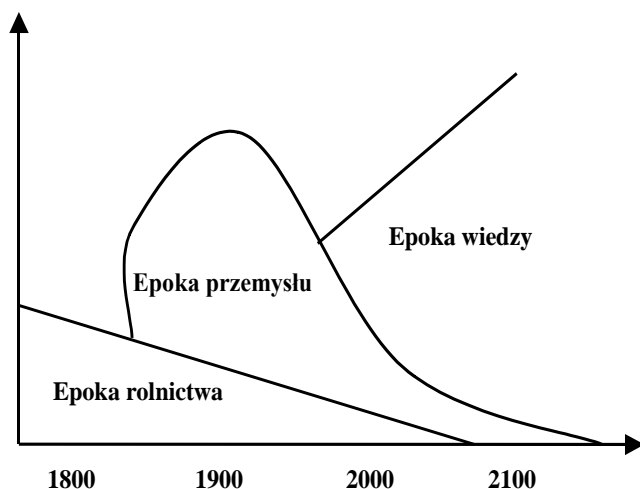
Przyczyniło się to do silnego wzrostu podaży pieniądza, którego cena była niska wskutek działań banków centralnych. Jednocześnie interwencjonizm państwa w zakresie wsparcia polityki mieszkaniowej wywołał wzrost popytu na nieruchomości i powstanie bańki spekulacyjnej o niespotykanej skali. Kredyty hipoteczne udzielane pod zastaw tych nieruchomości trafiły do gospodarstw domowych o niskiej zdolności kredytowej. Nasycenie rynku domów i mieszkań w USA wywołało obniżkę ich wartości rynkowej i nagle zagroziło płynności finansowej wielu instytucji. Szacuje się, że łączna wartość aktywów finansowych wykreowanych w tych procesach przekroczyła 650 bilionów dolarów amerykańskich. Tymczasem roczna produkcja globalna światowej gospodarki

oscyluje wokół kwoty 65 bilionów. Zatem baza monetarna jest dziesięciokrotnie większa od realnego Produktu Globalnego, co jest sprzeczne z fundamentami teorii monetarnej [2]. Oznacza to, iż pierwszym strukturalnym źródłem kryzysu jest historycznie wyjątkowa nierównowaga rynku rzeczowego i rynku finansowego, spowodowana także błędami w polityce monetarnej.

Rys. 1. System instytucjonalny współczesnej gospodarki [opracowanie własne]
Fig. 1. Institutional system of modern economy [own elaboration]

Drugim ewidentnym czynnikiem zjawisk kryzysowych jest globalizacja rozumiana jako tworzenie się zintegrowanego i zliberalizowanego światowego rynku towarów, usług, kapitału i pracy. N tym rynku transnarodowe przedsiębiorstwa prowadzą działalność wykorzystując efekty skali i poszukując optymalnych strategii lokalizacyjnych. Światowe rynki finansowe prowadzi kapitały, których mobilność jest w stanie błyskawicznie przekształcić funkcjonowanie strefy realnej. Zarówno pozytywnie – poprzez podniesienie wiarygodności i konkurencyjności jak i negatywnie obniżając wartość aktywów i zasobność gospodarstw domowych.

Rys. 2. Globalizacja w kontekście zmian strukturalnych gospodarki [3]

Fig. 2. Globalization in the context of economy structural changes [3]

Ponieważ w toku ewolucji system kapitalistycznego doszło do zmiany struktury produkcji i zatrudnienia (rys. 2) współcześnie podstawą dochodu społecznego jest sektor usług, a kapitałem dominującym jest kapitał intelektualny. Konsekwencją tych procesów jest szybkie przeniesienie zjawisk kryzysowych z gospodarki do gospodarki i przejmowanie trendów rozwojowych globalnych przez systemy krajowe. Należy podkreślić, że w toku globalizacji państwa rozwijające się korzystają z postępu technologicznego i podlegają konwergencji, ale niższy poziom wzrostu PKB w krajach najbogatszych także ogranicza ich możliwości eksportowe i wyhamowuje dynamikę postępu. Integracja rynków sprzyja wzrostowi gospodarczemu w fazie wzrostowej, ale pogarsza warunki w okresach recesji. Jednocześnie budowa instytucji międzynarodowych zastępujących decyzje krajowej polityki gospodarczej unifikuje zachowania sterujące, co nie zawsze stymuluje rozwój poszczególnych rynków. Zatem globalizacja, choć jest obiektywnym procesem rynkowym wymaga precyzyjnego monitorowania i indywidualizacji w zakresie gospodarki narodowej [8]. Niewykluczone są także działania, które powinny ograniczyć skalę koncentracji kapitałowej wyrażonej liczbą 737 kontrolujących 80% światowego systemu ekonomicznego.

Obok nierównowagi rynku finansowego i procesów globalizacyjnych duży wpływ na obecny stan gospodarek świata prowadzona polityka makroekonomiczna. Widać to szczególnie wyraźnie w państwach Unii Europejskiej. Wprowadzając europejski model socjalny rozbudowały one sektory publiczne, wdrożyły systemy opieki zdrowotnej i zabezpieczenia społecznego oraz wpisały na stałe deficyty budżetowe do procedur polityki fiskalno-budżetowej.

W konsekwencji narastał dług publiczny finansowany z różnych źródeł, a niektóre gospodarki uzależniły się nie tylko od pożyczek wewnętrznych, ale również od instytucji finansowych Unii Europejskiej, co de facto oznacza podatnika europejskiego. Na tym tle rozwinął się konflikt między interesami państw członkowskich będących płatnikami netto, a państwami wymagającymi planów ratunkowych swoich finansów publicznych. Brak reform strukturalnych w tych gospodarkach nie pozwoli na secesję budżetów narodowych i może doprowadzić do ich niewypłacalności.

Obok problemów budżetowych niesprawnie funkcjonują także mechanizmy polityki fiskalnej. W gospodarce amerykańskiej najwyższe dochody kapitałowe są opodatkowane preferencyjnie (4 mld USD – 15% podatku dochodowego) wobec średnich dochodów obywateli – 40 tysięcy USD – 36% podatku. Taka nieefektywność systemu podatkowego z jednej strony obniża poziom przychodów państwa a drugiej negatywnie motywuje głównie klasę średnią do legalnego powiększania podstawy opodatkowania. Tymczasem właśnie droga wzrostu wartości bazy podatkowej można zrównoważyć finanse publiczne i obniżyć dług globalny obciążający przysze pokolenia podatników.

W sferze polityki makroekonomicznej obok systemu podatkowo-budżetowego kluczową rolę odgrywa polityka monetarna oddzielona od kompetencji rządów i realizowana przez banki centralne. Najogólniej mówiąc kształtuje ona cenę pieniądza poprzez mechanizm stopy procentowej [5] wpływając na podstawowe kategorie zagregowane takie jak: inwestycje i wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych. Klasyczna ekonomia zaleca obniżenie stóp procentowych warunkach recesji i podwyższanie w okresie wysokiej koniunktury. Tymczasem od początku XXI wieku największe banki centralne prowadzi politykę minimalnych stóp procentowych powiększając płynność gospodarek, ale niebezpiecznie podnosząc wartość bazy monetarnej. Od pięciu lat kryzysu globalne-

go obserwujemy niski wpływ taniego pieniądza na wzrost gospodarczy, a co więcej pakiety stymulacyjne w praktyce drukujące zasoby środków płatniczych też nie wywołują efektów wzrostowych. Jednocześnie występuje ciekawe zjawisko rynku pieniężnego, gdy przy dużej podaży środka płatniczego nie pojawia się tendencja proinflacyjna. Wynika to z tego, że zasoby pieniężne nie trafiają na rynek rzeczowy a są kumulowane w instytucjach finansowych. One z kolei zaspakajają potrzeby pożyczkowe rządów i zwiększają dług finansów publicznych. W ten sposób ewolucja systemu kapitalistycznego zrewidowała efektywność podstawowego instrumentu polityki pieniężnej. I zarówno modele szkoły chicagowskiej Milтона Friedmana, jak i post keynesowskie paradygmaty wzrostu gospodarczego stoją bezradne wobec zjawiska stagnacji w sytuacji poluzowanej polityki pieniężnej. Pomijają one bowiem istotne niełogi czynniki rozwoju gospodarczego o czym za chwilę.

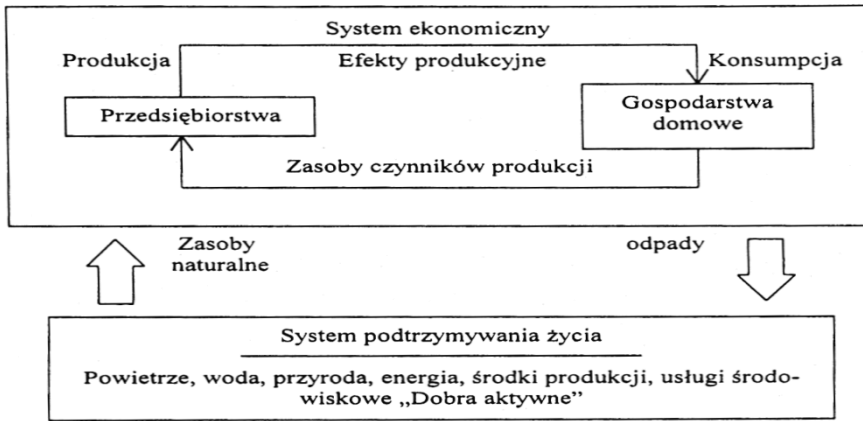
3. Nowy paradygmat

Najważniejsze konsekwencje kryzysu gospodarczego to:

1. Kryzys zaufania na rynku finansowym.
2. Bariery formalne i rzeczywiste w pozyskiwaniu kapitału.
3. Spadek wartości aktywów gospodarstw domowych i przedsiębiorstw (papiery wartościowe, nieruchomości).
4. Wzrost zadłużenia sektora publicznego i nierównowaga finansów publicznych.
5. Spadek wydatków gospodarstw domowych i nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw.
6. Spadek popytu globalnego, wzrost bezrobocia.
7. Obniżenie aktywności handlu międzynarodowego.
8. Wzrost liczby problemów politycznych i społecznych w związku ze spadkiem wartości produkcji.

Tak zidentyfikowane konsekwencje procesów gospodarczych pozwalają na postawienie hipotezy o ważnej ewolucji modelu kapitalistycznego w warunkach rynku globalnego. Ewolucje tę determinują następujące elementy:

1. Nowe ujęcie relacji ekonomicznych wyprowadzone z koncepcji ekonomii ekologicznej (rys. 3).

Rys. 3. Schemat związków systemu ekonomicznego i ekosystemu w koncepcji ekonomii ekologicznej [opracowanie własne na podstawie 1]

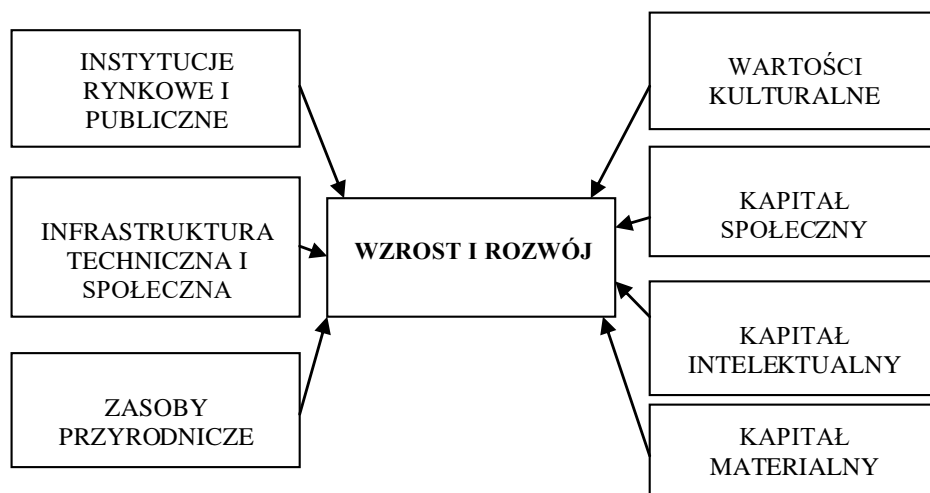
Fig. 3. Scheme of relations between economic system and natural environment in the concept of ecological economy [own source based on 1]

Niezbędne jest wprowadzenie do system współczesnej ekonomii ograniczeń środowiskowych. Wykorzystanie zasobów przyrodniczych przez przedsiębiorców jest możliwym do kwantyfikacji kosztem prywatnym pokrywającym wartość szeregu usług publicznych pozyskiwanych od przyrody i podnoszących jakość życia całego społeczeństwa [8]. Działalność gospodarcza musi zrekompensować finansowo utratę części zasobów naturalnych. Ponadto troska o minimalizację szkodliwego oddziaływania na środowisko musi stać się obligatoryjna, nie tylko w systemach cywilizowanej gospodarki rynkowej. Globalny rynek wykorzystuje globalne środowisko naturalne i rozwój zrównoważony jest warunkiem niezbędnym nowego paradygmatu.

2. Rekonstrukcja najważniejszych czynników produkcji wynikająca z poziomu rozwoju technologicznego i przemian w strukturze gałęziowo-sektorowej współczesnych gospodarek według następującego schematu (rys. 4).

Na wzrost konkurencyjności gospodarek krajowych, regionów lub organizacji międzynarodowych wpływa innowacyjność i adaptowanie rozwiązań naukowych. Stąd ogranicza się rola kapitału materialnego – zarówno rzeczowego jak i finansowego, a wzrasta rola kapitału intelektualnego. Jednocześnie filozofia gospodarcza musi obok reguł po-

stępowania ekonomicznego objąć także identyfikację wartości kulturowych, etycznych kształtujących na przykład formuły solidarności międzypokoleniowej czy międzynarodowej. One nie tylko wskażą podstawy systemów ubezpieczeniowych, ale umożliwią systemowe rozwiązania pożyczek finansowych globalnych czy odpowiednich systemów fiskalnych.

Rys. 4. Nowe czynniki wzrostu gospodarczego [opracowanie własne]

Fig. 4. New factors of economic growth [own elaboration]

- Przywrócenie reżimu rachunków mikro i makroekonomicznych z punktu widzenia racjonalności gospodarowanie także w zakresie finansów publicznych. Nieefektywne podmioty gospodarcze powinny zostać zlikwidowane a ich zobowiązania precyzyjnie rozliczone. Wierzyciele w skali przedsiębiorstw i całych gospodarek narodowych powinni podjąć ostateczne decyzje o ograniczeniach wysokości długów lub o ich ewentualnych umorzeniach [7]. Formalnie jednak wartość zobowiązań powinna być zidentyfikowana a jednostki prawne bankrutujące wyprzedane według wartości rynkowych. Ponownej i racjonalnej wycenie winny zostać poddane wszystkie instrumenty finansowe, a ich wirtualna wartość musi być sprawdzona do poziomu realnego. Wymagania kapitałowe i zdolności kredytowej gospodarstw domowych i przedsiębiorstw należy ujednoczyć wobec systemów finanso-

wych różnych gospodarek i globalnie przyjąć jako standardy służące ocenie wiarygodności rynkowej. Ponieważ globalizacja jest nieunikniona, reguły rzetelności i odpowiedzialności muszą obowiązywać we wszystkich systemach. Takie swoiste oczyszczenie światowej gospodarki [6] uruchomi nowe impulsy rozwojowe i przywróci ekwiwalentność strumienia finansowego i rzeczowego.

4. Wykreowanie szerokiej bazy rozwoju społeczno-ekonomicznego poprzez włączenie do obrotu gospodarczego legalnego osób wykluczonych obecnie wskutek ubóstwa lub pozostawanie w sferze nielegalnej. Wartość produkcji globalnej jest bowiem sumą indywidualnych wartości dodanych wnoszonych przez wszystkich pracujących lub sprzedających swoje czynniki produkcji. Inkorporacja najuboższych przez programy socjalne i wsparcie rynku pracy z jednej strony zwiększa popyt globalny konsumpcyjny, a z drugiej strony uruchamia motywacje ich aktywności zawodowej. Odpowiednie oddziaływanie polityka fiskalną (abolicja, niska stopa netto) przynosi podobne skutki, gdy część przedsiębiorców zalegalizuje swoje obroty, a baza podatkowa ulegnie zwiększeniu.

Jednocześnie wzrost liczby ogólnej uczestników rynku może mieć pozytywny wpływ na światowy system energetyczny. W okresie ekologizacji produkcji energii istotne jest maksymalne rozproszenie sieci jej dostaw – również z wykorzystaniem indywidualnych potencjałów gospodarstw domowych. Pompy ciepła, wiatraki energetyczne, generatory nowej generacji mogą spowodować rewolucję energetyczną pod warunkiem zdrowych rozwiązań prawno-ekonomicznych i technicznych pozwalających na przyłączenie do sieci miliony nowych producentów energii. Największym wyzwaniem takiego przekształcenia gospodarek jest likwidacja monopolu energetycznych i skoncentrowania decyzji strategicznych w rękach lobby polityczno-gospodarczych.

5. Uwolnienie aktywności ekonomicznej sektora ekonomii społecznej. To taka część systemu gospodarczego, gdzie maksymalizacja wartości nie głównym celem funkcjonowania. Firmy ekonomii społecznej zaspokajają potrzeby swoich interesariuszy i realizują cele statutowe, a nie dążą do zwiększenia nadwyżki przychodów nad kosztami ich wytworzenia. Zwiększa się odpowiedzialność społeczna przedsiębiorstw [4], a część usług publicznych może być dostarczana przez sektor prywatny. Poprawia się w ten sposób efektywność całego sys-

temu, gdyż obok racjonalności finansowej wprowadzamy sprawne mechanizmy zarządzania. Żłobek, dom pomocy społecznej jest prowadzony efektywniej przez instytucje ekonomii społecznej niż przez państwo. Ponadto przedsiębiorstwa tego sektora tworzą szansę aktywności zawodowej wielu grupom wykluczonym ze społeczeństwa głównie wskutek niepełnosprawności.

Zwiększając udział sektora ekonomii społecznej podnosimy jakość kapitału społecznego rozumianego jako sieć relacji, świadomości obywatelskiej, motywacji przedsiębiorczej i wzajemnego zaufania wśród grup społecznych. Według licznych analiz i koncepcji rozwoju gospodarczego kapitał społeczny jest istotnym czynnikiem konkurencyjności gospodarek i wpływa pośrednio na efektywność innych czynników produkcji. Jego rola jest tym większa, że może katalizować potencjał kapitału ludzkiego i ułatwić obniżenie kosztów transakcyjnych.

Tak zarysowany paradygmat nowego modelu kapitalistycznego odpowiada na większość wyzwań globalnego kryzysu i tworzy zreformowane podstawy do kształtowania kreatywnych postaw uczestników rynku. Państwa narodowe oparte o ustrój demokracji parlamentarnej i kontrolowane przez instytucje przedstawicielskie mogą w Tm modelu przyjmować strategie rozwojowe a w ramach współpracy międzynarodowej wykorzystywać przewagę konkurencyjną. Celem generalnym ich strategii winno być pobudzenie rozwoju społeczno-gospodarczego z jednoczesnym utrzymaniem i odtwarzaniem zasobów środowiska przyrodniczego. Aby zrealizować cel generalny należy:

- utrzymać dynamikę wzrostu gospodarczego;
- osiągać nowoczesną strukturę gałęziowo-branżową z przewagą sektora usługowego;
- dążyć do równowagi makrorynków: rzeczowego, finansowego i pracy zarówno w skali narodowej jak i globalnej;
- realizować politykę decentralizacji zarządzania poprzez usamodzielnienie regionów i tworzenie w nich własnych programów rozwojowych.

Scenariusze programów strategicznych mogą być zróżnicowane w zależności od charakterystyk zasobów i potencjału kapitałowego, ale ich wspólnym mianownikiem winny być innowacje technologiczne

i organizacyjne i wdrażanie rozwiązań badawczych do zastosowania biznesowego. Unaukowanie postępu gospodarczego to najlepsza formuła innowacyjności, przy czym znaczna część sektora badawczo-rozwojowego musi pośrednio lub bezpośrednio pracować na zlecenie przedsiębiorstw. Możliwe są tu dwa rozwiązania:

1. firmy same tworzą działy badawcze i finansują projekty niezbędne dla ich indywidualnych zadań biznesowych lub
2. instytucje sektora badawczo-rozwojowego realizują projekty zlecane przez przedsiębiorstwa i stale monitorują system potrzeb wybranych rynków branżowych.

Rozwój branż nowoczesnej ekonomii jak biotechnologia, nanotechnologia, inżynieria biomedyczna podnosi konkurencyjność całego systemu i rozwija sektory usługowe wymagające wysokiej jakości kapitału intelektualnego. To stawia wyzwania przed systemem edukacji, który powinien kształcić absolwentów zgodnie z potrzebami pracodawców i kształtować takie umiejętności absolwentów by potrafili wdrażać innowacje. Wspomaganie kapitału intelektualnego, rozwój kompetencji społecznych, budowanie postaw aktywności obywatelskiej jest inwestycją w potencjał rozwojowy całej gospodarki.

4. Podsumowanie

Profesor Ladislan Dowbor stwierdził, że myśl, iż można wiecznie zwiększać konsumpcję na planecie, która ma ograniczone rozmiary, mogła przyjść do głowy tylko idiocie albo ekonomiście. Współczesna myśl ekonomiczna nie potrafiła dotychczas stawiać czoła głębokiemu kryzysowi światowej gospodarki. Wyzwania kryzysowe wymagają ewolucji paradygmatu demokratycznego kapitalizmu. Recepty szkoły chicagowskiej Milтона Friedmana oraz koncepcje Johna M. Keynesa nie są w stanie przewyciężyć procesów stałej nierównowagi rynków globalnych. Trzeba zatem zreformować teorię ekonomii i przyjąć główne założenia nowego modelu gospodarki rynkowej:

1. Zmiany struktury czynników produkcji uwzględniające rolę kapitału intelektualnego.
2. Oczyszczenie nieekwiwalentnych relacji gospodarczych z czynników wirtualnych.

3. Wprowadzenie zasobów środowiska przyrodniczego do obiegu gospodarki rynkowej.
4. Włączenie maksymalnej liczby pracujących (aktywnych zawodowo) do tworzenia dochodu społecznego.

Taka konstrukcja paradygmatu współczesnej, zglobalizowanej gospodarki pozwoli na określenie innych, alternatywnych celów polityki ekonomicznej wykorzystującej narzędzia monetarne i fiskalne, ale także dedykowanej do poszczególnych sektorów.

Literatura

1. **Folke C.:** *Socioeconomic Dependence on the life – Supporting Environment*. Kluwer Academy Publishers. Stockholm, 1991.
2. **Friedman M.:** *Capitalism and freedom*. University of Chicago Press. USA, 1962.
3. **Horx M.:** *Die acht Sphären der Zukunft*. Wien-München, 2002.
4. **Ivanow A.,** *Spoleczna odpowiedzialność biznesu czynnikiem rozwoju regionalnego zorientowanego na ochronę środowiska*, Rocznik Ochrona Środowiska (Annual Set the Environment Protection), 9 (2007).
5. **Keynes J. M.:** *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza.*, Wyd. Naukowe PWN. Warszawa, 2012.
6. **Schumpeter J. A.:** *Creative Destruction. Capitalism, Socialism and Democracy*. New York. Harper, 1975.
7. **Sedlacek T.:** *Ekonomia dobra i zła*. Wyd. Studio Emka, 2012.
8. **Stiglitz J. E.:** *Globalizacja*. Wyd. Naukowe PWN. Warszawa, 2005.
9. **Szkarowski A.,** *Analiza ekonomiczna w zagadnieniach ochrony środowiska*, Rocznik Ochrona Środowiska (Annual Set the Environment Protection), 7 (2005).

Crisis Challenges on the Base of Capitalism Evolution with the Consideration of Environment Determinants

Abstract

The paper presents main dilemma of the economic development in the crisis time. Author identifies the sources of structural problems observed in the modern economy, tries to analyze political, social and financial challenges which world market faces. Afterwards in the context of capitalistic system evolution there is a proposal of change in market economy paradigm based on indi-

vidual property of the means of production. Author implements natural environment factors to the economic relations and emphasizes the role of intellectual capital as the factor creating the competitiveness. There is a concept of new economic policy described as the result of changed model of global economy.

Evolution of modern capitalistic system could be synthesized in five basic foundations. First is the implementation of environment factors. Usage of natural resources should be precisely estimate and firms are obliged to pay for their loss. In that way society can collect money to invest in all the appliances facilitating recovery of environment. In the global market is a need to prepare international fees for pollution and therefore introduce world investments protecting all around air, water or soil. Environment is not connected with nation or country.

Second is implementation of innovations into business activity. Scientific results enable for technological and organizational progress. Nowadays the role of intellectual capital is more important than material and financial ones. At the same time one should change economic philosophy in the level of enterprises as well as in the government decisions. Not only efficiency is crucial but the cultural values as well.

Third is connected with recovery of micro and macro accounts based on rational premises. For a long time all countries treat the budget deficits as the standard measure of economic policy. Now many governments faces the giant obligations to be paid and introduces programs of cutting costs in social, cultural and other fields of society life.

Fourth foundation is creation of wide base for socio-economic development through incorporation of many members of society (poor, unemployed) into economic turnover. Some benefits program depend on selected activities of these groups of people and help to increase national income. It is based on every single citizen small share to work sometimes not for wages. Decrease of the taxes and social insurance costs could enable these processes.

Fifth is connected with non-government sector activity release. Social economy institutions are able to create relations, citizen awareness, entrepreneurship and some number of new work places. Some civil services could be provided by the firms of this sector. Social capital is generated in the sector and many workers are prepared to new challenges and professional activities.